مجموعه‌ی آثار
درویش خان

گردآوری

ارشد تهماسبی

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور
تهران ۱۴۰۴

برای دریافت اجرای صوتی قطعات کتاب QR code را اسکن کنید.

توضیح بر چاپ پنجم

در ویرایش حاضر سعی بر این بوده تا این مجموعه هرچه کم‌نقص‌تر در نظر آید. شاید توضیح آن‌چه در این ویرایش انجام شده، در حوصلهٔ خوانندگان نگنجد؛ بنابراین به‌صورت مختصر اشاره می‌شود؛ علاوه بر آن‌که تمامی آهنگ‌ها دوباره‌نویسی و غلط‌های آن‌ها تصحیح شده است:

- در میزان‌بندی بعضی آهنگ‌ها هم‌چون **پیش‌درآمد راک** و **رِنگ پریچهر و پریزاد** تجدید نظر شده است.
- آوانگاری شعرها با روشی که خواندنشان سهل‌تر باشد انجام شده است.
- ترتیب آهنگ‌ها، که در چاپ سوم به‌دلیل اضافه شدن چند آهنگ به‌هم خورده بود رعایت شده است.
- بعضی از اتصال‌ها و نشانه‌های غیرضروری (به‌خصوص برای اجرای تار و سه‌تار) که عیناً از روی منابع ذکرشده، بازنویسی شده بود، حذف شده و یا اتصال‌های لازم نوشته شده است.
- در جمله‌نگاری و رسم‌الخطِ نتِ آهنگ‌ها تجدیدنظر شده است.
- در نشانه‌های سرعتِ اجراها (تمپوها) تجدیدنظر شده است.
- پیش‌درآمد دوم افشاری که در چاپ چهارم معلوم شد اثر رکن‌الدین مختاری است، حذف شده است.
- تصنیف **ایران**، **به‌شب وصلت** و **رِنگ سوم ماهور** به مجموعهٔ حاضر اضافه شده است.
- نُت‌نویسی دوبارهٔ این مجموعه را شاگرد و دوست عزیزم آقای علیرضا عزیزیان انجام داده است، دقت نظر و نظم و ترتیب ایشان در کار تحسین‌برانگیز است علاوه بر آن با یادآوری برخی نکته‌ها در این ویرایش سهم داشته‌اند. صمیمانه از ایشان متشکرم.
- تشکر از دوست عزیز آقای علی صمدپور به‌پاس یاری‌شان.
- و سپاس و تقدیر از دوست عزیز آقای محمد موسوی مدیر مؤسسهٔ ماهور به‌خاطر تلاش صمیمانه و پیگیر در فراهم آوردن امکان نشر آثار موسیقی.

ارشد تهماسبی
پاییز ۱۳۷۶

تار دهم در کف درویش‌خان
تا بدمد بر بدن مرده جان
ایرج میرزا

مقدمهٔ چاپ اول

غلامحسین درویش‌خان یکی از معدود نوابغ موسیقی ایران بود. تأثیرات و ابداعات او در فرم‌های موسیقی ایران مشهود است. آن‌چه به‌عنوان برترین ویژگی او می‌توان ذکر کرد همانا نوآوری و پویایی اوست در راه اعتلای موسیقی.

بی‌گمان برای بررسی سیر آهنگ‌سازی در ایران باید از درویش‌خان آغاز کرد. درویش‌خان اولین آهنگ‌سازی است که آثارش دارای سبک و شیوه است همچنین اولین آهنگ‌سازی است که تاریخ موسیقی ایران می‌تواند با استناد به آثارش از او یاد کند.

استحکام و زیبایی آثار درویش‌خان نشان از نبوغ سرشار و پشتوانهٔ صحیح موسیقی کلاسیک ایران در ذهن او دارد. در اینجا هدف نقد و بررسی آثار درویش‌خان نیست. آنچه مورد نظر من بوده جمع‌آوری و در دسترس قرار دادن آثار آهنگ‌سازان ایران و درویش‌خان به‌عنوان اولین آنهاست تا گذشته از جنبه‌های آموزشی با موجود بودن مجموعه آثار آنان صاحب‌نظران به تجزیه و تحلیل و مقایسهٔ این آثار همت گمارند امیدوارم این مهم به انجام رسد.

اکنون مجموعه آثار درویش‌خان منطبق بر فهرستی که استاد روح‌الله خالقی در کتاب خود (سرگذشت موسیقی ایران) آورده به چاپ سپرده می‌شود. در روایت آثار گذشتگان اختلاف‌هایی موجود است سعی کرده‌ام به درست‌ترین روایات از آثار درویش‌خان استناد کنم امید است نقایص آن‌را بر من ببخشایید.

درویش زمان ما و درویش نخست
هر یک به‌رهی رسم تجدد می‌جست
آن‌یک خطِ راست را شکسته بنوشت
وین موسیقیِ شکسته را کرد درست
افسر[1]

غلامحسین درویش‌خان در سال ۱۲۵۱ به‌دنیا آمد پدرش حاجی‌بشیر از اهالی طالقان بود و اندکی سه‌تار می‌نواخت. پدرش او را از کودکی به موزیک دارالفنون سپرد. درویش‌خان به فراگرفتن خط موسیقی، شیپور و طبل مشغول شد. مقدمات سه‌تار را نزد پدرش و تار را نزد آقاحسینقلی آموخت.

از شاگردانش: موسی معروفی، ابوالحسن صبا، سعید هرمزی، مرتضی نی‌داوود، حسین سنجری، ارسلان درگاهی، شکری ادیب‌السلطنه، حسینعلی غفاری، علی‌محمد صفایی و عبدالله داور را می‌توان نام برد. شرح کامل سرگذشت درویش‌خان را می‌توان در کتاب سرگذشت موسیقی ایران نوشتهٔ روح‌الله خالقی (جلد اول صفحهٔ ۲۹۶ تا ۳۲۵) مطالعه کرد.

او در سال ۱۳۰۵ در یک سانحهٔ اتومبیل بدرود حیات گفت نقل این ماجرا در سالنامهٔ پارس ۱۳۰۶ چنین آمده: «شب چهارشنبه ۲ آذرماه آقای درویش‌خان استاد مهم و عالیقدر موسیقی ایران با درشکهٔ نمره ۱۵۹ در حین عبور از خیابان امیریه با اتوموبیل نجم‌الدین نام مصادف شده اتوموبیل یکی از اسبها را شکم دریده درشکه‌چی حسن نمره ۸۱۲ و درویش‌خان از درشکه پرت شده تا ایشان را به مریضخانه حمل نمودند درویش دار فانی را وداع گفته محفل موسیقی ایران را از فقدان خود خالی و خاموش نمود».

غلامحسین درویش‌خان در گورستان ظهیرالدوله به خاک سپرده شد روی سنگ مزار او ابیات زیر حک شد:

درویش اگر از این جهان رفت — مشنو که فقیر و ناتوان رفت
درویش هنرور زمان بود — استاد هنرور زمان رفت
فریاد ز بوستان برآمد — کان بلبل خوش ز بوستان رفت
چون دید چنین مدیر ناهید — کان چشم و چراغ دوستان رفت
تاریخ وفات او ز من خواست — تا برکنم آنچه داستان رفت
من نیز بگفتم ای شکوهی — درویش یگانهٔ جهان رفت

---

۱. محمد هاشم‌میرزا متخلص به افسر. مراد از «درویش نخست» دوریش عبدالمجید طالقانی (وفات ۱۱۸۵ هـ ق)، تکمیل کنندهٔ خطِ شکسته نستعلیق است.

فهرست

شماره	عنوان	منبع	صفحه
۱	پیش‌درآمد ماهور[۱]	دست‌نویس استاد موسی معروفی	۱۱
۲	پیش‌درآمد راک (ماهور)	اجرای گروه شیدا	۱۳
۳	چهارمضراب ماهور[۲]	کتاب دورهٔ اول تار و سه‌تار، ردیف استاد صبا	۱۶
۴	تصنیف ماهور (ز من نگارم...)[۳]	اجرای استاد محمدرضا لطفی و نصرالله ناصح‌پور	۲۲
۵	تصنیف ماهور (دائم مَه من...)[۴]	اجرای استاد علی‌اصغر بهاری به تقاضای نگارنده	۲۴
۶	تصنیف ماهور (به شب وصلت...)[۵]	کتاب ردیف آوازی و تصنیف‌های قدیمی، گردآوری استاد فرامرز پایور	۲۶
۷	رِنگ ماهور (قهر و آشتی)	کتاب دوم ویولون هنرستان	۲۸
۸	رِنگ ماهور (دوم)	کتاب چهارم ویولون هنرستان	۳۰
۹	رِنگ ماهور (سوم)[۶]	دست‌نویس استاد موسی معروفی	۳۳
۱۰	مارش (ماهور)[۷]	کتاب دوم تار و سه‌تار هنرستان	۳۵
۱۱	پولکا (ماهور و چهارگاه)[۸]	دست‌نویس استاد موسی معروفی	۳۶
۱۲	حصار (چهارگاه)[۹]	کتاب چهارم ویولون هنرستان	۳۸
۱۳	رِنگ همایون	دست‌نویس استاد موسی معروفی و کتاب رِنگ اثر محمد بهارلو	۳۹
۱۴	پیش‌درآمد شوشتری	دست‌نویس استاد موسی معروفی	۴۲
۱۵	رِنگ شوشتری	دست‌نویس استاد موسی معروفی و کتاب ۲۴ قطعه، گردآوری مفخم‌پایان	۴۴
۱۶	تصنیف بیات اصفهان (ایران)[۱۰]	کتاب ردیف آوازی و تصنیف‌های قدیمی، گردآوری استاد فرامرز پایور	۴۵
۱۷	رِنگ بیات اصفهان (پریچهر و پریزاد)[۱۱]	دست‌نویس استاد موسی معروفی	۴۷
۱۸	رِنگ بیات اصفهان (غنی و فقیر)	کتاب دوم تار و سه‌تار هنرستان	۴۹
۱۹	رِنگ بیات اصفهان (سوم)	نُت‌نگاری جلال ذوالفنون	۵۱
۲۰	پیش‌درآمد سه گاه	کتاب چهارم ویولون هنرستان	۵۳
۲۱	تصنیف سه گاه (صبحدم)[۱۲]	نُت‌نگاری استاد فرامرز پایور	۵۵
۲۲	تصنیف سه گاه (عروس گل)[۱۳]	دست‌نویس استاد موسی معروفی و کتاب ۴۲ ترانهٔ قدیمی، نصرالله حدادی	۵۷
۲۳	رِنگ سه گاه	اجرای گروه شیدا و عارف	۵۸

۲۴ پیش‌درآمد ابوعطا ..... کتاب سوم ویولون هنرستان ۶۰
۲۵ پیش‌درآمد ابوعطا (دوم) ..... نُت‌نگاری استاد علینقی وزیری ۶۳
۲۶ تصنیف حجازِ ابوعطا (بهار دلکش)[۱۴] ..... نُت‌نگاری ابراهیم منصوری، کتاب تصنیف اثر محمد بهارلو ۶۵
۲۷ رِنگ ابوعطا ..... نُت‌نگاری استاد فرامرز پایور ۶۶
۲۸ پیش‌درآمد افشاری ..... کتاب دوم ویولون هنرستان ۶۸
۲۹ دوضربی افشاری[۱۵] ..... روایت استاد نورعلی برومند ۷۰
۳۰ تصنیف افشاری (باد خزان)[۱۶] ..... کتاب سوم ویولون هنرستان ۷۱
۳۱ رِنگ افشاری ..... کتاب سوم ویولون هنرستان ۷۳
۳۲ رِنگ افشاری (دوم) ..... نُت‌نگاری جلال ذوالفنون ۷۶
* توضیحات ۷۷
* جدول انطباق حروف فارسی با لاتین ۸۳